

ประวัติบุคคลสำคัญ

หอสมุดแห่งชาติ
นำเสนอหนังสือดี มีคุณค่า

ลำจุล ชวบเจริญ

คำนำสำนักพิมพ์

“ประวัติบุคคลสำคัญ” หนังสือที่รวบรวมพระประวัติ-ประวัติของบุคคลที่มีความสำคัญในอดีตของประเทศไทย ที่ท่านเหล่านั้นสร้างสรรค์ผลงานและเกียรติประวัติให้แก่ประเทศไทย เมื่อยังมีชีวิตอยู่และยังคงปรากฏผลงานเป็นรูปธรรมมาจนถึงทุกวันนี้

หนังสือเล่มนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการเผยแพร่และประกาศเกียรติคุณของท่านเหล่านั้นให้ผู้ที่สนใจได้ทราบ และเพื่อเป็นการเตือนความทรงจำ ให้แก่ผู้ใหญ่ในวันนี้ และรวมถึงเยาวชนของชาติให้ได้ทราบว่า บรรพบุรุษของตนเองในอดีตได้สร้างสรรค์สิ่งดีงามไว้เป็นแบบอย่างจนถึงทุกวันนี้

ทาง สำนักพิมพ์ดวงกมลพับลิชชิ่ง หวังเป็นอย่างยิ่งว่าท่านผู้อ่านจะร่วมย้อนอดีตไปกับเรา เพื่อรำลึกถึงเกียรติคุณ คุณงามความดีของท่านเหล่านั้นร่วมกัน

ด้วยความปรารถนาดี

สำนักพิมพ์ดวงกมลพับลิชชิ่ง

คำนำ

ประวัติบุคคลสำคัญ

พระประวัติ-ประวัติ ของท่านต่างๆ ที่อยู่ในหนังสือเล่มนี้ได้ถึงแก่อสัญกรรม-ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว บางท่านเรียบเรียงขึ้นมาเองสมัยยังมีชีวิตอยู่ ลูกหลานท่านเจ้าของประวัติเรียบเรียงขึ้นมา ก็มี ด้วยวัตถุประสงค์เหมือนกันคือ เพื่อเผยแพร่ผลงานและคุณงามความดีที่ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ แล้วนำมาเป็นของขำร่ายแกล้งในงานศพ

ผลงานที่ท่านเหล่านั้นสร้างสรรค์ไว้เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ยังปรากฏผลงานเป็นรูปธรรมอยู่จนทุกวันนี้ บางอย่างคงอยู่ในรูปวัตถุ-ศิลปวัตถุ-วรรณกรรม ดนตรีไทยเดิม และศิลปการแสดงชั้นสูงของชาติ ผลงานต่างๆ เหล่านี้บางท่านทราบดีว่าเป็นผลงานของท่านผู้ใด บางท่านไม่ทราบเจ้าของผลงานทั้งๆ ที่ตนเองพบเห็นอยู่ทุกวัน และได้รับความสะดวกสบายในสิ่งที่ท่านสร้างสรรค์ขึ้นมา

ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงเรียบเรียงขึ้นมาเพื่อเผยแพร่-ประกาศเกียรติคุณของท่านเหล่านั้นให้ผู้สนใจได้ทราบ และเป็นการเตือนความทรงจำสำหรับผู้ใหญ่ในวันนี้ แต่เป็นการบอกเล่าให้เยาวชนของชาติในวันนี้ทราบว่า บรรพบุรุษของตนเองในอดีตที่ผ่านมา นั้นได้สร้างสรรค์สิ่งดีงามไว้เป็นแบบอย่างให้ตนเองได้ใช้เป็นแบบอย่างต่อไป

สารบัญ

ประวัติบุคคลสำคัญ

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๑
ได้รับการยกย่องให้เป็นพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย
ผู้วางรากฐานแบ่งการปกครองในรูปมณฑลเทศาภิบาล
แล้วเปลี่ยนเป็นแบ่งเขตจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ๔๗
ทรงเชี่ยวชาญทางสถาปัตยกรรม ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์
ได้รับการยกย่องให้เป็นพระบิดาแห่งสถาปนิกสยาม
ผู้ออกแบบพระอุโบสถหินอ่อนทรงจตุรมุข ในวัดเบญจมบพิตร
ทรงแต่งเพลงเขมรไทยโค ปลายทอง ๓ ชั้น อันเลื่องชื่อ
๓. พระองค์เจ้าชายบุรฉัตรไชยากร ๖๑
(กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน)
ทรงเป็นพระบิดาแห่งการรถไฟสยาม
ทรงเป็นวิศวกรเจาะอุโมงค์ขุนตาน
ทรงควบคุมการก่อสร้างโรงแรมหัวหิน
๔. พระองค์เจ้าชายวรวรณาการ ๗๗
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)
๕. พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ๙๕
(หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ)
นักการทูตผู้มีชื่อเสียงระดับโลก

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้แจ้งไว้แล้วในท้ายประวัติของท่านว่า ข้าพเจ้านำรายละเอียดมาจากแหล่งใด ท่านใดเป็นผู้รวบรวมไว้ ซึ่งต้องขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอได้รับความปรารถนาดีจากผู้เรียบเรียง

ลำจุล ฮวบเจริญ

เมษายน ๒๕๕๒

๑๖. พระยาพิชัยดาบหัก (ทองดี พันขาว) ๒๖๑
เป็นเรี่ยวแรงสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินคราวกู้ชาติ
ผู้มีความจงรักภักดีเยี่ยงชาติทหาร
ยอมตายดีกว่าที่จะเป็นข้าสองเจ้า บ่าวสองนาย
๑๗. พระยาอนุমানราชธน “เสฐียรโกเศศ” ๒๗๕
พระสารประเสริฐ “นาคะประทีป”
ผู้ร่วมกันสร้างวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงมากมาย เช่น “กามนิด”
๑๘. พระสุนทรโวหาร “สุนทรภู่” ๒๙๙
ท่านมีฝีมือในเชิงกลอนแปดอย่างที่ไม่มิผู้ใดเสมอเหมือน
๑๙. ศรีปราชญ์ ๓๒๕
ท่านมีฝีมือเชิงโคลงสี่สุภาพ อย่างที่ไม่มิผู้ใดเสมอเหมือน
๒๐. เจ้าดารารัศมี ๓๓๕
ผู้ฝึกแผ่นดินล้านนา จนสนิทแนบแน่นกับแผ่นดินสยาม
๒๑. เจ้าพระยาโกษา(เหล็ก)/เจ้าพระยาโกษา(ปาน) ๓๔๙
โกษาปาน เอกอัครราชทูตจากสยาม
ที่ฝรั่งเศสยอมรับในชั้นเชิงการทูต
โกษาปาน ผู้เป็นต้นสาแหรกแห่งราชวงศ์จักรี
๒๒. วีรบุรุษแห่งค่ายบางระจัน ๓๖๕
ผู้กล้าหาญแห่งบ้านบางระจัน ที่พม่าเกรงฝีมือ

๖. หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

၅၀၆

ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์แห่งซอยสวนพลู

นักคิด-นักเขียน-นักหนังสือพิมพ์-ดาราดาราภาพยนตร์

ได้ไปขอพระราชทาน นายกรัฐมนตรีไทย ท่านที่ ๑๓

๗. เจ้าพระยามหาเสนา (บุญนาค)

୧୩୧

เขื่อนของผู้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

ผู้เป็นต้นสาแหรกสกุล บุนนาค

๘. สมเด็จพระเจ้าบรมมหาราชวัง (ดิศ บุนนาค)

ଚଢ଼େଇ

๙. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ดั่น บุนนาค)

১৬৩

๑๐. สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

ஒஸ்த

๑๑. เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ಎಡಲ

แม่ทัพคู่พระทัยสมเด็จพระนังเกล้าฯ

ผู้ปราบเจ้าอนุวงศ์แห่งกรุงเวียงจันทน์

๑๒. เจ้าพระยาอภัยมราช (ปั้น สุขุม)

৬০৫

๑๓. เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

৬৬৭

๑๔. เจ้าพระยาอรรคมุสิกติมนตริ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ๒๔๑

ผู้วางรากฐานการศึกษาของชาติจนเทียบเท่าอาณานิคม

ผู้แต่งเนื้อเพลงกราวก็ฟ้า สำหรับเชียร์กีฬา จนเป็นอมตะ

ทุกคนร้องได้

๑๕. เจ้าพระยาอภัยราชา (มร.โรลีน ยัคมินส์)

ଏଝି

ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ ๕

ช่วยผ่อนหนักเป็นเบาครั้งสยามเกิดวิกฤติ เมื่อ ร.ศ.๑๑๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(พระองค์เจ้าชายดิศวรรกุมาร)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระนามเดิมแรกประสูติ
คือ พระองค์เจ้าชายดิศวรรกุมาร เป็นพระโอรสพระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ในเจ้าจอมมารดาชุ่ม ประสูติ
เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นพระอนุชาต่างมารดากับ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และทรงสถาปนา
พระยศทรงกรมให้แก่น้องยาเธอดังนี้

ประวัติการรับราชการและทรงกรม

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปยุโรป

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยศทรงกรมเป็น
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยศทรงกรมเป็น กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร แล้ว
เป็นหอสมุดแห่งชาติ ทำวาศุกริในปัจจุบันนี้

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นกรรมการตรวจชำระกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ และกรรมการสภาการคลัง

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงมรุธาธร และได้รับพระ-
ราชทานยศนายพลเอก

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นอมิรัฐมนตรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นนายกรัฐมนตรีตติยสภา

เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้
เลื่อนพระยศทรงกรมขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๘๖ ศิริรวมพระชันษาได้ ๘๑ ปี ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นับเป็นรัชกาลที่ ๘ แห่งราชวงศ์จักรี ทรง
เป็นต้นสกุล “ดิศกุล”

อนึ่ง ขอเรียนกับท่านผู้อ่านก่อนว่า พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรม

วงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะมากกว่าบุคคลอื่น เพราะพระองค์ท่านได้ทำคุณประโยชน์แก่สยามประเทศช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสถานการณ์บ้านเมืองจนเจียนอยู่เจียนไป ทรงเป็นพระหัตถ์ขวาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงที่มหาอำนาจจากทวีปยุโรป กำลังล่าอาณานิคมในย่านเอเชีย ที่ในเวลานั้นประเทศเพื่อนบ้านรอบตัว ถูกมหาอำนาจเข้ามาถือครองแล้วกำลังคืบคลานเข้ามาตามแนวตะเข็บชายพระราชอาณาเขต จนรัชกาลที่ ๕ ต้องทรงปฏิวัติยกเลิกระบบการปกครองแบบ จตุสดมภ์ ที่ประกอบด้วย อัครมหาเสนาบดี ๒ ท่าน ได้แก่ สมุหนายก และสมุหกลาโหม กับเสนาบดี จตุสดมภ์ อีก ๔ ท่าน คือ เวียง วัง คลัง นา ที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเวลานานเกือบ ๗๐๐ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ได้ทรงเปลี่ยนแปลง แก่ระบบการปกครองจากแบบ จตุสดมภ์ มาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ทว่าพระราชอาณาจักร แล้วจึงเพิ่มให้มี กระทรวง ต่างๆ จำนวน ๑๒ กระทรวง จากเดิมที่มีอยู่แล้ว ๖ กระทรวง มีเสนาบดีประจำทุกกระทรวง โดยมีอำนาจเสมอกันเป็นผู้บังคับบัญชา มีรายละเอียดดังนี้

ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๐ ขึ้นไปนั้น สยามปกครองด้วยแบบจตุสดมภ์ พอถึง พ.ศ. นี้ รัชกาลที่ ๕ ยกเลิกการปกครองแบบเก่ามาเป็นการปกครองแบบใหม่ โดยแบ่งเป็น ๑๒ กระทรวง คือ

กระทรวงที่มีอยู่เดิม

๑. กระทรวงกลาโหม

๒. กระทรวงมหาดไทย

๓. กระทรวงการต่างประเทศ

๔. กระทรวงนครบาล
๕. กระทรวงเกษตรราชการ
๖. กระทรวงวัง

กระทรวงที่ตั้งขึ้นใหม่

๑. กระทรวงพระคลัง
๒. กระทรวงยุทธนาธิการ
๓. กระทรวงยุติธรรม
๔. กระทรวงธรรมการ
๕. กระทรวงโยธาธิการ
๖. กระทรวงมรุธาธร

เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ (ร.ศ. ๑๑๑) เป็นต้นมา เป็นเวลาถึง ๔๐ ปี จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว จึงได้ยกเลิกคำว่า เสนาบดี โดยให้เปลี่ยนใช้คำว่า รัฐมนตรี แทน

รวมทั้งยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล อันเป็นส่วนหนึ่งของแบบการปกครองของกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ สืบมาจนทุกวันนี้

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงมหาดไทยขึ้นเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดีมหาดไทย แล้วกระจายอำนาจออกสู่ชนบท ด้วยการตั้งมณฑลเทศาภิบาล แล้วกระจายอำนาจไปสู่จังหวัด อันเป็นระบบการปกครองปัจจุบันนี้

พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายดิศวรรกุมาร

พระองค์เจ้าชายดิศวรรกุมาร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๔ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๕๗ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในเจ้าจอมมารดาชุ่ม

สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงเล่าประทานหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาองค์หนึ่งของสมเด็จฯ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทรงเล่าไว้ในหนังสือ พระประวัติลูกเล่า ตอนหนึ่งว่า

“...พระองค์ท่านทรงเล่าว่า ได้ทรงตั้งต้นทรงพระอักษร ก.ข. กับคุณแสง ข้าราชการฝ่ายในแต่พระชันษาได้ ๓ ขวบ เวลาเข้ามีคนเชิญสมุดเรียนใส่พานเดินนำเสด็จไปยังเรือนคุณแสง ทรงเรียน ก.ข. และสระราว ๑-๒ ชั่วโมง แล้วเสด็จกลับมาแต่งองค์ขึ้นไปเฝ้าพระราชบิดากับเจ้าจอมมารดาในเวลาเสวย... วันหนึ่งเสด็จพ่อทรงตามเข้าไปยืนเกาะโต๊ะเสวยซึ่งสูงขนาดพระเศียรในเวลานั้น พระราชบิดาทรงลูบพระเศียรแล้วตรัสกับคุณย่า (เจ้าจอมมารดาชุ่ม) ว่า.- “ลูกคนนี้จะเป็นที่พึ่งของเองได้ต่อไป” คุณย่าท่านเล่าว่า เมื่อเสด็จพ่อยังเสวยนมอยู่นั้น ทูลกระหม่อมปู่ (สมเด็จพระจอมเกล้าฯ) ทรงลงเอนนิ้วพระหัตถ์ใส่ในพระโอษฐ์แทนนม แต่เสด็จพ่อไม่ทรงดูกลับหยุดนิ่งเสียเฉยๆ จึงตรัสว่า “ลูกคนนี้ฉลาด”

เมื่อทรงพระอักษรถึงผลสมตัวได้แล้ว ก็ทรงย้ายครูไปเรียนกับคุณ ปาน ราชินิกุล บุนนาค และเรียนอ่านหนังสือเล่มๆ มีเรื่อง รามเกียรติ์ อิเหนา เป็นต้น ในสมัยนั้นเรียกว่า “ขึ้นสมุด...”

หากเป็นในสมัยปัจจุบันอาจเรียกได้ว่าจบประถม ๔ แล้ว วาจัน เถอะ

“เสด็จพ่อทรงเล่าว่า เวลานั้นมีรถม้าเข้ามาใหม่ๆ (น่าจะสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรด ขับริถชนิดที่เรียกว่า Dog Cart เองเสมอ และพระราชโอรส-ธิดา เล็กๆ ก็ตามเสด็จด้วย เสด็จพ่อประทับในระหว่างพระบาท และครั้งหนึ่ง ตามเสด็จพระราชดำเนินไปในงานฉลองวัดหงษ์กลับมา เสด็จพ่อวง พระบรรทมตกลงมาจากพระราชนอนหนึ่ง...”

“...ในตอนปลายรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ตามเสด็จไปหว่ากอดด้วย กลับมา เป็นไข้ป่าพร้อมกับคุณย่าเหมือนกัน แต่หายทันขึ้นไปทรงน้ำพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลานั้นมีพระชันษาได้ ๖-๗ ขวบ...”

“...เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์ ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระชนม- พริษาเพียง ๑๖ ปีเท่านั้น พวกสมเด็จพระเจ้าพระยา มีท่านเจ้าคุณฝ่ายต่างๆ เป็นผู้ควบคุมดูแลงานในพระราชฐานในตำแหน่งเจ้าคุณพนักงาน พวก คุณย่าต่างๆ (เจ้าจอมมารดา) เรียกว่าหมดบุญ กลับไปอยู่เรือนกับ เจ้านายเล็กๆ ต่างคนต่างทำขนมขายบ้าง ทำการช่างต่างๆ ขายบ้าง มีความเป็นอยู่อย่างเจี๊ยบๆ ทรงเล่าว่าเรียนหนังสือแล้วก็ขึ้นเฝ้าพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในเวลาเสวยทุกวัน เฝ้าแล้วก็เที่ยวเตร่ไป ตามความพอใจ โดยมากไปอยู่ในวัดพระแก้วดูเขาซ่อมแซมวัดพระแก้ว

รวมกันกับพระโอรส-ธิดาวัยใกล้เคียงกัน มีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-
นรินทรานุวัติวงศ์ด้วยพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ทรง
สนพระทัยงานจิตรกรรมมาก ได้ทรงช่วยอาจารย์แดง (พระภิกษุ) เขียน
รูปรามเกียรติ์ตามพระระเปียงเล็กๆ น้อยไปก่อน จนกระทั่งพระอาจารย์
ปล่อยให้ทรงวาดตามลำพัง ภาพจิตรกรรมฝาผนังรามเกียรติ์มีตอนใดบ้าง
ที่ทรงวาดไว้ มิได้บันทึกไว้”

อนึ่ง ที่ทรงเล่าต่อไปนี้อยู่ในสมัย ร.๕

ทรงเล่าต่อไปว่า “เสด็จพ่อฉัน เมื่อทรงเรียนจนทรงอ่านภาษาไทย
ได้ดีแล้ว พระชันษา ๘ ปี ก็เสด็จออกไปเรียนอักษรขอมกับพวกกรม
พระอาลักษณ์ที่เก๋งกรรณกอยู่ริมพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยบัดนี้...เสด็จพ่อ
ทรงเล่าว่า คุณย่า (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงหมายถึงเจ้าจอมมารดา
ชุม) ไม่เคยตามพระทัยเลย คำสั่งเด็ดขาดนั้นคือพูดปดไม่ได้ ถ้าผิดต้อง
รับโดยดีว่าผิด มิฉะนั้นจะถูกตีมาก เสด็จไปไหนมาก็ต้องมาเล่าให้แม่ฟัง
ว่าเห็นอะไร ทำอะไรมาบ้าง ทรงเล่าว่า วันหนึ่งตามเสด็จออกไปข้างหน้า
พบด้ามปากกาแก้วใส่น้ำสีๆ ตกอยู่ตรงชั้นบันได ก็ทรงเก็บเอามาเพราะ
โปรดเสียเหลือเกิน แต่พอถึงตำหนักคุณย่าก็ถามว่าเอามาจากไหน?
ท่านก็ทรงบอกตามจริง แต่คุณย่าออกคำสั่งว่า ให้กลับเอาไปวางไว้ที่
เดิมเดี๋ยวนี้ ทรงเล่าว่าเสียดายเป็นกำลัง แต่ก็ต้องเอากลับไป ส่วนการ
เสวยกิต্ত บรรทมกิต্ত คุณย่าท่านเลี้ยงดูอย่างอุดมสมบูรณ์ไม่เคยอดอยาก
เข้มงวดแต่ในเรื่องศีลธรรม และการทำงาน”

ที่นำมาเล่าอย่างยืดยาวนี้ ข้าพเจ้ามีเหตุผลต้องการให้ผู้ปกครอง
สมัยนี้ตระหนักว่า ที่เลี้ยงดูลูกอย่างตามใจสุดๆ นั้น ท่านคิดถูกแล้วหรือ
ท่านรักลูกของท่านอย่างถูกวิธีแล้วหรือ หากไม่ว่าท่านลงโทษลูกของท่าน
อย่างเล็ดเย็น เป็นการกระทำที่ไม่ฉลาดอย่างมาก จนกระทั่งทุกวันนี้
สังคมมีแต่คนก้าวร้าว ไร้ศีลธรรม ไม่มีมารยาท เห็นแก่ตัวอย่างสุดๆ

ขอย้อนไปที่เหตุการณ์ช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สวรรคต เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
บรรดาศักดิ์ในขณะนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินสามารถสั่งตัดหัวคน
ได้ ออกคำสั่งยึดคืนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และลดเงินรายได้ประจำปี
ของเจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมลงมากกว่าครึ่ง สร้างความเดือดร้อน
ทั่วไป จนเกิดคำพูดที่ติดปากมาถึงในสมัยนี้ว่า

“ผู้ดีตกยาก”

เกิดอะไรขึ้นในราชสำนักในสมัยนั้น และเกิดขึ้นในช่วงที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ สวรรคตแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๕ ขึ้นเสวยราชแต่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ จำต้องมีผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์ไปจนกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงบรรลุนิติภาวะ
และผู้ที่เดือดร้อนจากคำสั่งของของคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินนั้น เป็น
พระประยูรญาติของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ทั้งสิ้น

น่าจะมีที่มาดังที่ผู้เรียบเรียงจะเล่าต่อไปนี้ก็เป็นได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระนามเดิม
เจ้าฟ้าชายมงกุฏ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย รัชกาลที่ ๒ ลำดับที่ ๔๓ ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
ทรงมีพระเชษฐาต่างพระมารดาที่เจริญพระชันษาแล้ว และจะกล่าวถึงต่อ
ไปนี้คือ

พระองค์เจ้าชายทับ ในเจ้าจอมมารดาเรียม (สมเด็จพระศรีสุลาลัย)
เป็นพระโอรสลำดับที่ ๓ ในสมัยที่รัชกาลที่ ๒ ยังมีได้เสด็จขึ้นครองราชย์

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ เจ้าฟ้าชายมงกุฏทรงมีพระชันษาครบ ๒๑ ปี
สมเด็จพระราชบิดาจึงโปรดให้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุตามราชประเพณีที่
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ เมื่อทรง
ผนวชได้เพียง ๗ วัน สมเด็จพระราชบิดาก็ทรงประชวรแล้วเสด็จสวรรคต

เมื่อสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ นั้น พระองค์เจ้าชายทับมีพระชันษาได้ ๓๗ ปี (พระราชสมภพวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐)

ทรงพระอาวูโสกว่าเจ้าฟ้าชายมงกุฎเกือบยี่สิบปี

พระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า ที่ประชุมสามฐานันดรคือ พระราชวงศ์ ขุนนาง พระสงฆ์ราชาคณะ เพื่อหาผู้ที่เหมาะสมจะเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ต่อไป แต่ที่ประชุมแตกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งที่มองกระจุกเพียงด้านเดียวเสนอให้เจ้าฟ้าชายมงกุฎ ซึ่งมีสิทธิ์เต็มร้อยตามราชประเพณีในการที่จะสืบราชสันตติวงศ์

อีกฝ่ายหนึ่งที่มองกระจุกสามด้าน ฝ่ายนี้มีพระองค์เจ้าชายไกรสร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงรักษ์เรนเรศ พระโอรสรัชกาลที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อยแก้วเป็นหัวหน้า มีเหตุผล ๓ ประการดังนี้

ประการที่ ๑ เห็นว่า ในช่วงเวลานั้น มหาอำนาจจากยุโรป อังกฤษ และฝรั่งเศสกำลังแข่งขันกันล่าเมืองขึ้นในย่านเอเชีย สยามเป็นหนึ่งในบัญชีอาณานิคม สยามจึงต้องการพระมหากษัตริย์ที่ทรงรอบรู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของนักล่าอาณานิคมเหล่านั้น พระองค์เจ้าทับเป็นผู้ที่มีวัยวุฒิสูง มีประสบการณ์ในการบริหารราชการแผ่นดินมากพอ เพราะทรงช่วยงานด้านบริหารสมเด็จพระราชบิดามาตลอด จึงเหมาะสมที่สุดหากได้รับการสถาปนาให้เป็นผู้สืบราชสมบัติ บริหารราชการแผ่นดินในเวลานั้น

ประการที่ ๒ เจ้าฟ้ามงกุฎมีพระชนมายุน้อยเกินไป ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์การเมืองในเวลาหน้าสิ่วหน้าขวานเช่นนั้น

ประการที่ ๓ พระองค์เจ้าไกรสร ทรงมีอาวูโสสูง จึงมีพระราชวงศ์และขุนนางที่คุ้นเคยอยู่เป็นจำนวนมาก เสี่ยงสนับตุนจึงมากพอที่สามฐานันดรต้องรับฟัง นอกเหนือจากนี้ ทรงสนิทสนมคุ้นเคยกับพระองค์เจ้าชายทับ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ มากอยู่

ที่ประชุม ๓ ฐานันดรมีเสียงส่วนใหญ่ สนับสนุนให้พระองค์เจ้าชาย
ทับ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระราชบิดา
ด้วยเสียงข้างมาก จึงได้รับการสถาปนาให้เป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ ทรง
พระนามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเฉลิมพระยศเจ้าจอม
มารดาเรียบขึ้นเป็น สมเด็จพระศรีสุลาลัย

เล่ากันว่าในวันที่ลับเปลี่ยนที่ประทับฝ่ายใน เจ้าฟ้าหญิงบุญรอด
พระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) ทรง
สนิทสนมกับเจ้าจอมมารดาเรียบมาก เรียกได้ว่าเพื่อนสนิท เมื่อพระโอรส
เจ้าจอมมารดาเรียบได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พระราช
มารดาจึงต้องเสด็จเข้าไปประทับในพระราชฐานชั้นใน

ส่วนเจ้าฟ้าหญิงบุญรอดเมื่อรัชกาลที่ ๒ สวรรคตแล้ว กอปรกับ
เจ้าฟ้ามั่งกุฎมีได้รับการสถาปนาให้สืบราชสันตติวงศ์ต่อจากสมเด็จพระราช
บิดา เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดจึงต้องเสด็จออกไปประทับนอกพระบรมมหา
ราชวัง เพื่อเสด็จไปประทับกับเจ้าฟ้าจุฑามณี ทั้งสองทรงรำลึกกันด้วย
ท่าทีสุดแสนอาลัยอาวรณ์ ประโยคหนึ่งที่เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดกล่าวลา
เจ้าจอมมารดาเรียบด้วยน้ำพระเนตรคลอแว้วว่า

“ลาก่อนนะเรียบ”

ไม่นานต่อมาพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามั่งกุฎก็เสด็จไปประทับจำ
พรรษาที่วัดสมอราย ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นวัดราชาธิวาส แล้วกลับมาประทับ
จำพรรษาที่วัดมหาธาตุด้วยเหตุผลบางประการ โดยไม่มีที่ท่าว่าจะทรง
ลาสิกขาแต่อย่างใด

พระภิกษุเจ้าฟ้ามั่งกุฎทรงสละแล้วทางโลก มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อ
หาความสงบ แต่ก็มีมารมาผจญทำให้พระองค์ต้องทรงใช้ขันติอย่างสูง
หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าไว้ในหนังสือ สิ่งที่ข้าพเจ้าพบ
เห็น หน้า ๑๒๓ ไว้ตอนหนึ่งว่า

“พระพุทธเจ้าทรงมีเทวทัตเป็นมารคอยล้างผลาญฉันใดก็ดี พระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฏ ก็ทรงมีศัตรูอยู่ประจำฉันนั้น การที่ทรงพระผนวชนี้มิได้ทรงมีแต่ความสุขอย่างเดียว เหตุด้วยพวกที่ถือว่าตนเป็นพวกของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ มาแต่ก่อนเสวยราชชนั้น ยังมีความรู้สึกเกลียดกันมุ่งร้ายอยู่ตามเคยมา มีกรมหลวงรักษัรณเรศเป็นหัวหน้าอยู่เป็นสำคัญ ข้าพเจ้าเคยได้ฟังเสด็จปัก กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ ทรงเล่าว่า เวลาพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฏออกรับบิณฑบาตทุกเช้า ทรงถือบาตรไปด้วยพระหัตถ์ ๒ ข้าง มิได้ทรงสะพายบาตรไปอย่างพระมหานิกาย ครั้นกรมหลวงรักษัรณเรศทรงทราบเข้าก็สั่งให้ตัมข้าวตัมร้อนๆ ใส่ในบาตรถวายเพื่อจะให้ร้อนพระหัตถ์

หรือครั้งหนึ่งทรงเข้าแปลพระธรรมถวาย สอบได้ถึง ๕ ประโยค กรมหลวงรักษัรณเรศ ซึ่งดูแลกรมสังฆมณฑลอยู่ด้วย ก็ตรัสแก่พระสงฆ์ผู้ใหญ่ว่า “จะปล่อยกันไปถึงไหน” จนเป็นเหตุให้พระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ไม่ทรงเข้าแปลอีกต่อไป ทรงเป็นเปรียญแต่เพียงประโยค ๕ เท่านั้น และยังมีอีกหลายอย่างที่ได้ทรงรับความดูหมิ่น แต่ทรงระงับได้ด้วยอาการนิ่งตามขัตติยะมานะ”

ชีวิตขุนนางของพระองค์เจ้าไกรสรสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้นรุ่งเรืองยิ่งนัก ถึงกับมีผู้คาดกันว่า หากรัชกาลที่ ๓ มีเหตุอันเป็นปัจจุบันทันด่วน พระองค์เจ้าไกรสรเป็นพระราชวงศ์ที่มีสิทธิ์สูงที่จะเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์เป็นขุนนางที่ควบคุมหลายหน่วยงาน ท่านจึงมีอดีตผู้ได้บังคับบัญชาจำนวนมาก

ในที่สุด กรรมก็ตามมาทันได้สนองพระองค์เจ้าไกรสร กรมหลวงรักษัรณเรศ ถูกรัชกาลที่ ๓ ถอดฐานันดรศักดิ์จากเจ้าลงเป็นสามัญชน กล่าวขานได้เพียงหม่อมไกรสร และถูกประหารชีวิตด้วยท่อนจันทน์ที่วัดปทุมคงคา ด้วยข้อหากบฏ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๑ ด้วย

อายุ ๕๘ ปี ส่วนบริวารผู้ร่วมคิด ถูกนำตัวไปประหารชีวิตด้วยการตัดคอ
ที่ลำห่อ แดนประหารในสมัยนั้น

มีเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น แต่พระราชพงศาวดารมิได้บันทึก
ไว้ จึงขอบันทึกไว้เพื่อมิให้สูญไปเสีย เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อกรมหมื่นแจษฎาบดินทร์
เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์เจ้าไกรสรและพวกมีความเจริญก้าวหน้า
ในตำแหน่งขุนนางสยามมาก ทรงควบคุมหลายหน่วยงาน จึงมีขุนนาง
ได้บังคับบัญชามากมาย บารมีจึงเพิ่มมากขึ้น สถานการณ์ในขณะนั้น
ลือกันว่า หากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ เป็นอะไรไปปัจจุบันทันด่วน พระองค์
เจ้าไกรสรทรงมีสิทธิ์ที่จะสืบราชสมบัติได้มากกว่าพระราชนัดดาท่านอื่นๆ

ด้วยเหตุนี้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง พระภิกษุสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาล
ที่ ๔) จึงต้องเสด็จไปจำพรรษาที่วัดสมอรายอันเป็นวัดที่อยู่ในชนบท
ห่างไกล เป็นการเตรียมการเพื่อทรงหนีราชภัย หากเกิดเหตุการณ์ดังที่
รำลือกัน (วัดสมอราย ปัจจุบันคือ วัดราชวาส)

มีอยู่หน่วยงานหนึ่งในสมัยนั้น ที่มีหน้าที่ลงโทษผู้กระทำความผิด
ขั้นต่ำ เช่น เหยียน จำคุกคา ดอกเล็บฯ ขึ้นรุนแรงถึงประหารชีวิต ซึ่งใน
สมัยนั้นใช้วิธีตัดคอ ส่วนผู้มีเชื้อเจ้านั้นจะมีพระบรมราชโองการฯ ให้
ถอดออกจากเจ้าเป็นสามัญชนแล้วจับใส่ถุงแดง ทบด้วยท่อนไม้จันทน์
เพื่อมิให้เลือดขัดติยะตกลงสู่ดิน

พระองค์เจ้าไกรสรทรงควบคุมหน่วยงานนี้ด้วย ทรงอบรมวิธีประหาร
ชีวิตสองวิธีดังกล่าว ด้วยวิธีทำเพียงครั้งเดียว ผู้ถูกประหารจะตายทันที
เพื่อมิให้ต้องทรมาน วันที่หม่อมไกรสรถูกประหารชีวิตนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่
เพชรฆาตคือ อดีตขุนนางผู้เคยอยู่ใต้บังคับบัญชา เมื่อจำเป็นต้องประหาร
อดีตเจ้านาย จึงเกิดอาการเกร็งมือไม้สั่น ทบท่อนจันทน์ครั้งแรกผิดที่ผิด
ทาง มีเสียงสบถดังลั่นออกมาจากถุงผ้าแดงว่า

“ไอ้พวกนี้ ภูสอนไม่รู้จักจำ”

พระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า การประหารชีวิตด้วยท่อนไม้จันทน์ ดังกล่าวนี้นี้ หม่อมไกรสรเป็นนักโทษคนสุดท้าย หลังจากนั้นแล้วไม่ปรากฏว่าใช้วิธีนี้กับผู้อื่นอีก

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าต่อไปว่า

เมื่อพระชันษาได้ ๙ ปี ทรงเลือกเรียนภาษาอังกฤษกับครูภาษาอังกฤษคนหนึ่งชื่อ Mr. Francis George Peterson ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงจ้างมาสอนพระองค์ชายทุกพระองค์ที่ต้องการเรียน ทรงเรียนอยู่ ๔ ปี ถึงเล่มที่ ๔ (Forth Reader) จนอ่านออกเขียนได้และตรัสได้ หนังสือดังกล่าวทุกเล่มทรงเก็บไว้เองมีในห้องสมุดดำรงจนทุกวันนี้

เมื่อถึงเวลาโสกันต์และทรงผนวชเณรตามพระราชประเพณีเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา จึงทรงผนวชที่วัดพระแก้ว แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศหลายพรรษา ลาผนวชเณรเมื่อพระชันษาได้ ๑๔ ปี หลังจากนั้นแล้วทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงมุ่งมั่นที่จะเป็นทหาร เมื่อทรงขออนุญาตต่อคุณย่าฯ ขอให้ทรงทำสัญญาก่อนว่า

๑. จะไม่เล่นผู้หญิงชั่ว

๒. จะไม่ดื่มสุราเลย

สัญญา ๒ ข้อนี้ทำให้คุณพ่อเป็นคนบริสุทธิ์สะอาดมาตลอดชีวิต

ทรงเสด็จเข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี อยู่ประจำกองที่พระกระเปียงวัดพระแก้ว ในบังคับบัญชานายร้อยเอกเจิมแสงชูโต คือเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสด็จพ่อได้รับเงินเดือน ๑๖ บาท ทรงเรียนอยู่ ๑ ปี ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยตรีมหาดเล็ก บังคับกองแถวได้เงินเดือนๆ ละ ๔๐ บาท เสด็จพ่อทรงว่าการทหารแถวอยู่ ๒ ปี ก็ย้ายไปเป็นว่าที่นายร้อยโทบังคับทหารในกรมทหารม้ามหาดเล็ก ได้เงินเดือน ๔๘ บาท

ปี พ.ศ. ๒๔๒๒ ทรงเป็นนายร้อยเอกราชของครุฑประจำพระองค์
ได้เงินเดือน ๘๐ บาท

ปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ทรงเป็นนายพันตรีว่ากรมกองแก้วจินดา (ทหาร
ปืนใหญ่) เงินเดือน ๑๒๐ บาท

ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงเป็นนายพันโทผู้บังคับการทหารมหาดเล็ก
เงินเดือน ๒๕๐ บาท

ปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงมีพระชันษา ๒๒ ปี ได้เลื่อนพระอิสริยยศ
เป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเป็นนายพลตรี เงินเดือนขึ้นถึง ๕๐๐ บาท
ชีวิตราชการหลังจากที่ได้เรียนให้ทราบมาแล้วนี้ ย้อนไปอ่านได้ใน
หัวข้อ เกริ่นนำ

ม.จ.พูนพิศมัย ทรงเล่าต่อไปว่า

เมื่อเสด็จพ่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ได้เสด็จไปจำพรรษาอยู่ที่วัด
นิเวศธรรมประวัติ บางปะอิน วันหนึ่งทอดพระเนตรเห็นเด็กลูกชวนา
ใกล้เคียงมาเรียนหนังสือด้วยมูลบทบรรพกิจ ก. ก่. ก้. ก๊. ก้./ข. ข.
ข้. ข๊. ข่. ทรงเข้าไปถามแต่เด็กซึ่งไม่ถูกตัว ตรัสถามพระผู้เป็นครูสอน
พระท่านอธิบายว่าเด็กมีเวลาเรียนเพียงปีละ ๓ เดือน ถึงหน้าทำนาต้อง
กลับไปช่วยพ่อแม่ กลับมาเรียนใหม่ก็ลืมหมดแล้ว จึงต้องเริ่มต้นกันใหม่

ด้วยสาเหตุนี้ จึงทรงคิดแบบเรียนขึ้นใหม่ทำให้เด็กอ่าน-เขียนได้
ใน ๓ เดือน โดยเอาวัตถุสิ่งของและสัตว์ที่เด็กเห็นเป็นประจำมาประยุกต์
ขึ้นใหม่ เช่น ก. ไก่ ข. ไข่ ค. ควาย ค. คน สม. ระฆัง ฯลฯ

พระประวัติลูกเล่า หน้า ๒๑๑-๒๑๒ ทรงเล่าว่า

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระเจ้าชาร์นิโคลาซที่ ๒ เสด็จมาประพาส
เมืองไทย ถึงวันเสด็จกลับจากบางปะอิน สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรง

ตรัสเรียกเสด็จพ่อเข้าไปที่พระองค์ทรงตบ พระชนอง^(๑) เสด็จพ่อแล้ว
ตรัสแก่พระเจ้าชาร์รว่า “หม่อมฉันจะให้ดำรงไปเฝ้าเยี่ยมแทนตัว”

(แน่นอน ต้องตรัสเป็นภาษาอังกฤษ-ล้าจูล)

ทรงเล่าต่อไปอีกว่า

ในช่วงเวลาดังกล่าวเสด็จพ่อทรงเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ เสด็จ
ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ทรงศึกษา
การจัดการศึกษาในประเทศรัสเซียและประเทศอื่นในยุโรปมาด้วย เพื่อ
นำมาปรับใช้ในบ้านเมืองให้ทันสมัยต่อไป แต่พอกลับมาถึงกรุงเทพฯ ได้
เพียง ๗ วัน ก็ถูกพระราชประกาศย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
โดยที่มิได้มีพระราชดำรัสถามก่อน เสด็จพ่อทรงเล่าว่า ทั้งตกใจและเสียใจ
ที่จะต้องทิ้งการศึกษา ซึ่งทำแปลนมาในใจเรียบร้อยแล้วระหว่างเดินทาง
กลับ จึงรีบเข้าไปกราบทูลว่า กลัวจะเสียชื่อถูกกล่าวหาว่าทำงานฝ่าย
การศึกษาไม่สำเร็จจึงถูกย้าย แต่มีพระราชดำรัสว่า

“กรมดำรง ฉันเชื่อว่าเธอจะทำงานฝ่ายการศึกษาได้สำเร็จ
แต่บัดนี้บ้านเมืองอยู่ในอันตราย (ร.ศ. ๑๑๒-พ.ศ. ๒๔๓๖) ถ้าเรา
ตกไปเป็นข้าเขาอื่น การศึกษาที่เธอรักจะอยู่ที่ไหน ใครเขาเป็น
นายเขาก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพอใจเขา เรามาช่วยกันรักษา

^(๑) ราชศัพท์คำนี้ ผู้เรียบเรียงได้เปิดหนังสือราชศัพท์ที่มีในห้องสมุดส่วนตัวไม่พบคำๆ นี้ หนังสือ
ดังกล่าวจัดทำโดย สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
สำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๓๗ จึงน่าจะเกิดการผิดพลาด ณ จุดใดก็
ไม่ทราบ

เมื่อประทับใกล้ๆ หากทรงนั่ง จะตบไหล่ (พระอังสา) หรือตบเข่า (พระขาน) แต่หาก
ทรงยืนจะตบร่างกายส่วนอื่นไม่ได้นอกจากไหล่ (พระอังสา) เท่านั้น จะว่าโรงพิมพ์เรียงพิมพ์
พระชนง เป็น พระชนอง ก็ไม่ใช่อีก เพราะราชศัพท์ พระชนง แปลว่า คิ้ว

ชีวิตของประเทศไว้จะไม่ดีกว่าหรือ ถ้าเธอติดขัดอย่างไรก็มาปรึกษาฉันได้”

ด้วยเหตุนี้ กรมหมื่นดำรงฯ พระยศทรงกรมในขณะนั้น จึงต้องออกจากกรมศึกษาธิการ มารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา จนถึงวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ นานถึง ๒๓ ปี กรมศึกษาธิการนี้ ต่อมาเมื่อตั้งเป็นกระทรวง ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการและศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เช่นเดียวกัน ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีท่านแรกคือ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค)

(ราชทินนาม ภาสกรวงษ์ ไม่มีทัณฑฆาต ที่ตัว ษ ฤๅษี)

ผลงานที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ท่านทรงกระทำอย่างมีเห็นแก่ความเหนื่อยยาก คือเมื่อทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทรงเล่าวว่า

“เสด็จพ่อได้ทรงทำงานที่สำคัญที่สุดที่พระชนมชีพของพระองค์ท่านคือ จัดการปกครองแบบใหม่อยู่ถึง ๒๓ ปี ทรงตั้งมณฑล ๑๘ มณฑล จังหวัด ๗๑ จังหวัด โดยไม่มีลูกของพระองค์ท่านเป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองเลยสักคนเดียว”

พระประวัติ และผลงานในหนังสือ พระประวัติลูกเล่า ที่นำเสนอมาแล้วนั้นยังไม่หมด จากนั้นไปผู้เรียบเรียงขอนำผลงานที่ คุณสุจริตถาวรสุข ค้นคว้าแล้วเรียบเรียงไว้ในหนังสือชื่อ

พระประวัติและงาน ของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ มีทั้งหมด ๓ เล่ม จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่โดย องค์การค้าของคุรุสภา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๘ ดังต่อไปนี้

เล่มที่ ๒ หน้า ๘๑ กล่าวถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ดังนี้

ทรงจัดการศึกษาของชาติ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓

การจัดการศึกษาของชาติไทยแผนใหม่นั้น ได้เริ่มวางหลักและรากฐานขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และทรงเป็น พระปийมหาราชของชาวไทยเรา และได้เจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นตลอดมาจนปัจจุบันนี้

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีส่วนในการริเริ่มจัดการวางพื้นและรากฐานในการจัดการศึกษาแต่เบื้องต้น เป็นการให้กำเนิดกิจการนี้ในยุคแรกทีเดียว พระองค์ท่านได้ริเริ่มงานขั้นแรกด้วยความยากลำบาก มีอุปสรรคนานาประการ ขาดคนที่รอบรู้และสามารถจะช่วยเหลือเป็นกำลัง...ประชาชนทั่วไปก็ยังไม่นิยมทั้งเห็นคุณค่าน้อยงานจัดการศึกษาจึงจัดได้ว่า เป็นงานขึ้นเอกขึ้นหนึ่งของพระองค์

พระองค์ท่านได้ดำเนินงานจัดการศึกษาของชาติ เริ่มตั้งแต่จัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ขยายกิจการออกไปตามลำดับ ได้ทรงเรียบเรียงแบบเรียนภาษาไทยชื่อ แบบเรียนเร็ว ขึ้นด้วยพระองค์เอง อันได้ใช้เป็นตำราเรียนหนังสือไทยมาเป็นเวลานาน ทั้งทรงเป็นผู้ริเริ่มให้มีหลักสูตร มีการสอบไล่ มีประกาศนียบัตร

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ หรือพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบนี้เอง ต่อมาประมาณราว พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ย้ายออกจากพระบรมมหาราชวัง มาตั้งตามที่ต่างๆ หลายแห่ง จน พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงย้ายมาอยู่ที่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) ซึ่งได้เคยชื่อว่า โรงเรียนวัดราชบูรณะ แต่นักเรียนเก่าซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในวงราชการเอง รวมทั้งกระทรวงธรรมการเองด้วย บรรดาอยากได้ชื่อเดิม ทางราชการจึงคงใช้ชื่อเดิม แต่ลดคำว่า “พระตำหนัก” ออกเสีย จึงมีชื่อว่า โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ จึงเป็นต้นเค้าที่มาของ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย วัดราชบูรณะ เสิงสะพานพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร ในปัจจุบัน

จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กสำหรับฝึกคนเข้ารับราชการ จนกลายมาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้วต่อมาจึงเป็นที่มาของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปัจจุบันนี้

ประกาศเรื่องโรงเรียน

ปีมะแมพ.ศ. ๒๔๑๔

หลังจากเสวยราชย์มาได้ ๔ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงจัดให้มีการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวังขึ้นเป็นครั้งแรก ได้ทรงประกาศชักชวนพระราชวงศ์ และข้าราชการให้ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาเล่าเรียนดังนี้

“มีพระบรมราชโองการ มานพระบัณฑูรสิงหนาทให้ประกาศแก่ หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งได้นำบุตร หลดเกล้า ถวาย ให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมมหาดเล็ก บ้าง ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์บ้างมีเป็นอันมาก จึงทรง พระราชดำริว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวง บรรดาที่เข้ารับราชการฉลอง พระเดชพระคุณอยู่นั้น แต่ล้วนเป็นผู้มีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการ ในเบื้องหน้าต่อไป แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทยและขนบธรรมเนียมราชการ โดยมาก ที่รู้อยู่บ้างแต่ยังใช้อักษรเอก โท ตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้อง ตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือนี้ก็เป็นคุณสำคัญข้อใหญ่ เป็น เหตุจะให้ได้รู้วิชาแลขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมพระอาลักษณ์

ตั้งให้เป็นขุนนาง พนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย แลคิดเลข
ขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนให้ครูสอนให้พอสมควรพอ
ใช้จ่าย ส่วนผู้เรียนหนังสือนั้น จะพระราชทานเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม กับ
เบี้ยเลี้ยงกลางวันเวลาหนึ่ง ทุกวัน ครูสอนนั้น จะให้สอนโดยอาการ
เรียบร้อย ไม่ให้ด่าตีหยาบคาย...”

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรมสามค่ำ ปีมะแม ตรีศก
ศักราช ๑๒๓๓

(จุลศักราช ๑๒๓๓ ตรงกับ ร.ศ. ๙๐ หรือ พ.ศ. ๒๔๑๔)

โรงเรียนแรกในพระบรมมหาราชวัง ตามประกาศข้างต้นนี้ มี
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นหลวง
สารประเสริฐ ปลัดกรมพระอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่ ในปีรุ่งขึ้นคือ
ปี พ.ศ. ๒๔๑๕ จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้น มีนายแปดเตอร์สัน
เป็นครูสอน ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงฯ สมัยทรงพระเยาว์ประมาณ
๘-๙ ขวบ ได้เรียนภาษาอังกฤษกับครูท่านนี้

โรงเรียนตั้งอยู่ได้ประมาณ ๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๑๙ ต้องปิด เพราะ
ครูลาออกกลับบ้านที่ยุโรป จนถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ เปิดสอนอีกครั้ง
โดยมี หมอแมกฟาลแลนด์ชาวอเมริกันเป็นอาจารย์ใหญ่

การจัดตั้งกรมศึกษาธิการ ในปีกุน พ.ศ. ๒๔๓๐

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริว่า โรงเรียน
ทั้งหลายที่ตั้งขึ้นมานั้นสังกัดกรมมหารมหาดเล็ก ถึงเวลาอันสมควรจะแยก
โรงเรียนทั้งปวงออกจากการมหารมหาดเล็ก จัดตั้งกรมหนึ่งในราชการ
พลเรือนต่างหาก

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้ง กรมศึกษาธิการ ขึ้น
เมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๔๓๐

เมื่อประกาศตั้งกรมศึกษาธิการแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพทรงเป็น ผู้บัญชาการกรมศึกษา
อีกตำแหน่งหนึ่ง และในขณะเดียวกันนี้ ตำแหน่งทางการทหารก็ยังดำรง
อยู่เช่นเดิม คือ ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

นับแต่นี้เป็นต้นไป สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ ก็
ทรงเร่งปรับปรุงโครงการศึกษาของชาติเป็นการใหญ่ และได้วางแผน
ขยายการจัดตั้งโรงเรียนไปต่างจังหวัดโดยลำดับ

โรงเรียนชั้นสูงหลังตั้งกรมศึกษาธิการแล้วมี ๕ โรงเรียนดังนี้คือ

๑. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ (ช่วงเวลานี้ยังไม่ตัดคำว่า
พระตำหนักออก)

๒. โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย ตั้งขึ้นใหม่เมื่อปี ๒๔๓๐
อยู่ในบริเวณวัดมหาธาตุ

๓. โรงเรียนสราญรมย์ เป็นโรงเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร
(น้อย อาจารย์ยางค์กูร)

๔. โรงเรียนสุนันทาวิทยาลัย ตั้งขึ้นเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓ เพื่อ
อุทิศส่วนกุศลให้แก่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

ปัจจุบันคือโรงเรียนราชินี ตั้งอยู่ที่ปากคลองตลาด ส่วนโรงเรียน
ราชินีบนที่สามเสนนั้น ตั้งขึ้นมาภายหลัง

๕. โรงเรียนแผนที่ ตั้งขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๕ เริ่มแรกมีนักเรียน
๓๐ คน ปัจจุบันสังกัดกระทรวงกลาโหม

ทรงแต่งแบบเรียนเร็ว และ ตั้งชื่ออักษรไทย

เมื่อการศึกษาแพร่ขยายไปต่างจังหวัดโดยลำดับแล้ว พระองค์ทรงแต่งตำราเรียนหนังสือไทยขึ้นใช้แทนตำราเดิมมีชื่อว่า แบบเรียนเร็ว เป็นหนังสือรวม ๓ เล่ม

แบบเรียนเร็วเล่มที่ ๑ เป็นตำราสอนให้อ่านหนังสือออก

แบบเรียนเร็วเล่มที่ ๒ เป็นตำราสอนให้เขียนหนังสือถูก

แบบเรียนเร็วเล่มที่ ๓ เป็นตำราสอนให้เรียงถ้อยความอย่างง่าย ๆ ได้

แนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ครั้งที่พระองค์ท่านทรงผนวช จำพรรษาที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เกาะบางปะอิน (ดังที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยฯ ทรงเล่าไว้ในหนังสือพระประวัติลูกเล่า และได้นำเสนอในบทก่อนๆ บ้างแล้ว) แต่ได้แต่งขึ้นจริงๆ เมื่อภายหลังที่พระองค์ทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้รับตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมศึกษาธิการแล้วเป็นเวลา ๑ ปี คือปี พ.ศ. ๒๔๓๑

ได้ทรงแต่งบทเรียนเริ่มแต่ให้รู้จักตัวอักษรไทยเสียก่อนเป็นเบื้องต้น แล้วหัดให้ทายตัวอักษร ให้รู้จักสระ แล้วประสมตัวอักษร เมื่อประสมตัวอักษรเป็น อ่านคำเป็นคำๆ ได้ ก็เอาถ้อยคำเหล่านั้นมาผูกเป็นวลี และประโยคสั้นๆ แล้วรวบรวมถ้อยคำเป็นเรื่องสั้นๆ แล้วค่อยยาวขึ้นๆ ตามลำดับ เช่น เริ่มการเรียนรู้เป็นเรื่องด้วยเรื่อง

ตาดีมือแป -- ตาดีมือแป แกลไปนาตาข่า (แล้วผูกประโยคให้ยาวขึ้น)

ไปปะตาข่าเวลาไถนาตัวเลอะเทอะ

แล้วมีบทเรียนแยกอักษรไทยเป็นหมู่ เสียงสูง เสียงกลาง เสียงต่ำ การผันอักษร เรื่องตัวสะกดการันต์ แล้วผูกเรื่องให้ยากขึ้น เช่น เรื่องดาวหางหลังโก่ง หนูแหวนแขนอ่อน เป็นต้น

เล่มที่ ๒ หน้า ๑๔๐ “การตั้งชื่ออักษรไทย นอกจากทรงแต่งตำรา
แบบเรียนภาษาไทยให้เรียนเร็วขึ้นแล้ว...ยังทรงคิดตั้งชื่ออักษรไทยให้
เรียกขานได้ง่ายด้วย อักษรไทยซึ่งเราได้มีมาแต่เดิมนั้น ปรากฏว่าไม่มี
ชื่อเรียก เช่น ก-ข-ฃ-ค-ฅ แต่เดิมมาหามีชื่อไม่ คงเรียกขานอ่านแต่ว่า
กอ ขอ คอ ฅอ ฅอ ทำให้ยากแก่การเรียกและแบ่งแยกโดยเฉพาะ
ตัวซ้ำ...เรียกยากที่สุด สมเด็จพระยาดำรงฯ ได้ทรงคิดประดิษฐ์
ชื่อขึ้นเพื่อให้เด็กจำได้ง่าย โดยอาศัยหาสิ่งรอบตัวเด็กมาประกอบ ตั้ง
เป็นชื่ออักษรไทยทั้ง ๔๔ ตัว ซึ่งมีชื่อดังนี้ ก-ไก่ : ข-ไข่ : ฃ-ขวด :
ค-ควาย : ฅ-คน : จ-ระฆัง : ง-งู : จ-จาน จนถึง ฮ-นกฮูก ดังที่
ทุกท่านเคยหัดอ่านหนังสือเล่มนี้มาแล้ว ยกเว้นคนที่อ่านหนังสือไม่ออก
ต่อมาไม่นานก็มีผู้คิดผูกอักษรไทยเป็นคำประพันธ์ทำนองกาพย์ขึ้นดังนี้

ก เอ๋ย ก ไก่ / ข ไข่ มาหา / ฃ ขวด น้องชาย / ค ควาย
ก็มา / ฅ คน โสกา / เดินหน้า จ ระฆัง / ง งู ใจหาญ / จ จาน
จริงจัง / ฉ ฉิ่ง ตีดัง / ฌ ฆัง ข ช้าง ฯลฯ

จะเห็นว่า ทั้งสองแนวคิด เป็นแนวคิดที่ชาญฉลาดยิ่ง ยังใช้กัน
มาจนถึงทุกวันนี้

สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงสนับสนุนให้ตั้งโรงเรียน
อัสสัมชัญ

เนื่องด้วยบาทหลวง กลอมเบต์ ได้ให้กำเนิดเริ่มเปิดสอนเมื่อวันที่
๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๘ มีนักเรียนเริ่มแรก ๓๓ คน เรื่องสนับสนุน
นี้มีบันทึกไว้ที่เล่ม ๒ หน้า ๑๔๘-๑๔๙ ดังนี้

“ว่าโดยทางตรง...เมื่อทรงจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ ตามแนว
พระราชดำริของรัชกาลที่ ๕ ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ

สำเร็จ และได้ทรงเป็นอธิบดีว่าการกรมการศึกษาธิการเป็นพระองค์แรก แต่เมื่อยังเยาว์พระชันษา...บาทหลวงกลอมเบตคิดเปิดโรงเรียนอัสสัมชัญ ให้กุลบุตรทั่วไปได้เข้าศึกษา ไม่จำกัดเฉพาะเด็กวัดคริสตัง ท่านบาทหลวง จึงนำความไปกราบทูลเสด็จอริบตี ขอให้ทรงสนับสนุน พระองค์ท่าน ทรงพระวิตกแต่ว่า คนเขาจะเข้าใจว่าท่านบาทหลวงเปิดโรงเรียนบังหน้า เพื่อแพร่ลัทธิคริสตัง

ท่านบาทหลวงกราบทูลถวายคำมั่นว่า จะเปิดโรงเรียนเป็นวิทยาทาน เป็นสำคัญ จะสอนคำสอนจำเพาะแต่คนที่เข้ารีตแล้ว หรือใครที่ศรัทธา เลื่อมใสในพระเป็นเจ้าเท่านั้น จะไม่เอาโรงเรียนเป็นอุบายล่อคนมาเข้ารีต ในลัทธิคริสตังเป็นอันขาด เมื่อพูดทำความเข้าใจกันได้อย่างถูกผู้ชายแล้ว สมเด็จพระเจ้าก็ทรงสนับสนุนเต็มที่ ทั้งในทางหน้าที่ราชการ และในทาง ส่วนพระองค์เช่น ทรงนำความกราบบังคมทูล เป็นเหตุให้ พระเจ้าอยู่หัว และพระมเหสี ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ช่วยสร้างโรงเรียนกับท่าน บาทหลวง และโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (ผู้ทรง เป็นสมเด็จพระปิตุลาธิราชแห่งพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน นี้) เสด็จไปวางฤกษ์เพื่อก่อตึกสำหรับโรงเรียนดังกล่าวแล้ว ในการนั้น สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงฯ ได้เสด็จมาเปิดโรงเรียนด้วย”

ตรงนี้ ต้องขยายความเพื่อความเข้าใจของผู้อ่าน เชื่อว่ามากท่าน คงไม่เข้าใจและอาจสับสนได้ในข้อความที่คาดดำ และในวงเล็บ ดังนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ปีที่โรงเรียนอัสสัมชัญถือกำเนิดนั้น พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษาได้ ๓๒ พรรษา แล้ว ทรงมีพระมเหสีตามกฎหมายไทยบาลครบ ๔ พระองค์แล้วในเวลา นั้น คือ

พระบรมราชินีนาถ ผู้ดำรงตำแหน่งนี้คือ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภา-ผ่องศรี

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
พระองค์เจ้าชายบรมจัตราไชยากร
พระองค์เจ้าชายวรวรรัตนกร
พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์
หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์
เจ้าพระยามหาเสนา
สมเด็จพระยาบรมมหาราชบุรุษวงศ์
สมเด็จพระยาบรมมหาราชพิชัยญาติ
สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์
เจ้าพระยาบดินทรเดชา
เจ้าพระยาอมราช
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เจ้าพระยาอภัยราชา
พระยาพิชัยดาบหัก
พระยาอนุমানราชชน
พระสุนทรโวหาร
ศรีปราชญ์
เจ้าดารารัศมี
เจ้าพระยาโกษาเหล็ก/เจ้าพระยาโกษาปาน
วีรบุรุษค่ายบางระจัน

